

A pécsi horvátok népi és vallásos élete

A szlavóniai író, Nikola Tordinac pap (1858-1888) „*Hrvatski narodni običaji i pripovijetke iz Pečuha i okolice*” (Horvát népszokások, énekek és mesék Pécsről s környékéről) című horvát nyelvű gyűjtése csak jóval halálát követően, 1986-ban jelent meg. Tordinac 1885-ben súlyos tüdőbetegként – orvosi tanácsra – vendégeskedett Pécsen a rokonainál. Az ismert horvát (szlavóniai) elbeszélő – nevéhez boszniai néprajzi gyűjtések is fűződnek – nem szemlélte tétlenül az időt a Mecsek lábánál sem. A városban és környékén – főként a Nagykozárban élő horvátok között – végzett gyűjtőmunkája, illetve annak alapos és gondos feljegyzés kitűnő néprajzi és művelődéstörténeti forrásanyagokkal gazdagított bennünket.

Tordinac arra keresett választ, hogy kik is valójában a 19. század nyolcvanas éveiben már erős asszimilálódásba kezdett pécsi horvátok. Ahogyan mondani szokás, épp a huszonegyedik órában jegyezte fel az ún. budai külvárosban élő horvátok életmódját, szokásait, archaikus népi imáit, népdalait, népmeséit, szólásait és népviseletét is. Külön figyelmet szentelt a születési, halálozási, lakodalmi és aratási szokásoknak, valamint az azokhoz kapcsolódó, megkapóan szép balladáknak.

Gyűjtését a zágrábi Délszláv Tudományos és Művészeti Akadémiának (ma: Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia) küldte meg. A kísérőlevelében írta: „Valóban, már régóta szándékomban állt megküldeni Önöknek a Pécsen és környékén gyűjtött anyagot. Magam kívántam megjelentetni a népdalokat és a népmeséket, s könyv formájában a Magyarországon élő horvátok közt terjeszteni, hogy testvéreinknek, akik Baranya megyében élnek, legyen valamiféle emlékük múltjukról. Néhány évtized múlva különben nem tudnak majd egyetlen egy éneket sem elénekelni vagy szokásra visszaemlékezni, ugyanis miután meghalnak az öregek, kihal az örökség, a fiatalok már magyaroknak vallják magukat...” A következőkben Tordinac 1885. évi gyűjtésére hagyatkozunk.

Népviselet

„A pécsi legények és a fiatal férfiak szépen öltözködnek. Lábukra csizmát húznak; posztóból készült szűk, barna színű nadrágot hordanak, mellényüket ezüstgomb díszíti – rövid posztókabátot öltenek magukra, télen meg fekete zsinóros, térdig érő bundába bújnak. Fejükre kerek kalapot, télen vidraprémből készült sapkát nyomnak. Nyakuk köré fekete színű, selymekendőt kötnek. A szegényebbek bocskort, inget és vászongatyát, gombos selyemmellényt hordanak, télen meg posztóból varrt szűrt vetnek magukra, amely régies viseletnek számít.

A pécsi lányok szemrevalóak és szépen öltözködnek – cicomázzák is magukat épp eleget. Korábban a

lányok fekete vagy szőke hajukat hét fonatba fonták, egészen leért a derekukig. A hajfonat aljába piros szalagot kötöttek, halántékuk tájára kapcsot erősítettek, amelybe szegfűt tűztek. Mellüket keskeny selyem mellénybe vagy nyakig bekapcsolt piros szpencerbe (posztóból készült kabát – *a szerző megjegyzése*) szorították, majd hímzett, fehér kendőt vettek vállukra, és két végét a mell alatti részen megkötötték. Dereuk köré három vég hosszú selyem kötenyt kötöttek, és hat vég hosszú, bokáig érő szoknyát hordtak. Fehér nyakuk köré aranyláncot és gyöngysort fűztek. Az asszonyok viselete hasonló volt a lányokéhoz. Ők fekete kendővel takarták hajukat, amit még külön egy újabb nagy fekete kendővel is betakartak. Most ritkán lehet ilyent látni, az asszonyok a fejüket csak kendővel takarják. Hajdanán a pécsi asszonyok is főkötejt viseltek...”

Népelet

„Sokan közülük elvégezték a kisiskolákat (nép-, illetve elemi iskolát – *a szerző megjegyzése*) és megtanultak írni, olvasni meg számolni. Ma már szinte nincs is olyan gyerek, aki ne járna iskolába. Amelyikük nem tanult meg olvasni, az egy pálcát fog a kezébe és éles késével azt négy oldalára faragja, majd abba belevés, azaz rovátkákat ír. Egy mérő búza jele például a római egyes, az öt mérőt római öttel jelölik, a tíz mérőt római tízzel. A pécsi horvátok a gyermekeiket felsőbb iskolákba járatják. Ez idáig inkább mezőgazdasági munkára vagy iparos mesterségek kitanulására adták őket.

Általában kiválóan értenek a földműveléshez, kintartóak, mint az oroszoknak és szorgos hangyákhöz hasonlóak. Különösen a pécsi horvátok módosnak mondhatóak, mivel nemes és gazdag termést hozó szőlőik, szántóik és rétjeik vannak, ahogy ők nevezik „*csairék*” (török szó, a rét megjelölésére szolgál – a Pécs környéki bosnyákok-horvátok a réteket, kaszálokat ma is így nevezik – *a szerző megjegyzése*). Ökreik, nagy és nehéztestű lovaik is vannak. Van, akinek hat vagy négy is van az utóbbiakból, ám néhány kivételtől eltekintve többnyire két lovat tartanak. Azoknak, akik a hegy lábánál laknak, a házukon kívül alig van valamilyük. A férfiak napszámba járnak, az asszonyok beállnak mosni vagy szolgálni.

Amikor a hegyből kezdtek bányászni a szenet, a horvátok előtt új meggazdagodási forrás nyílt meg. Nehéz szekereiken ugyanis az egyik helyről a másikra fuvarozták a szenet. A módosabb gazdák szolgákat tartanak, akik szénzállítással foglalkoznak.

Gabonával és borral is kereskednek, jó boraik vannak. Akinek szőlője van, annak a pincéjében prés is található.

A falun élő horvátok a pécsiéknél sokkal szegényebbek.

A Pécsett élő horvátok jobban étkeznek, mint a falusiak, de főként a babot, káposztát, krumplit, kalácsot, mákos pitét és a diós-mézet kedvelik. Maguk vetnek, aratnak és ültetnek, ők szedik a termést, felhasználják s árusítják.

Reggel nyolc órakor reggeliznek (ručati), délben ebédelnek (užinati) és este nyolc órakor vacsoráznak (večerati). (A középkori magyarországi lakosság naponta csak kétszer étkezett: délben és este. A vacsora mindig bőségesebb volt. A napi háromszori étkezés már polgári hatásnak tulajdonítható – a szerző megjegyzése.)

A Pécsett és környékén élő horvátok már nem élnek nagy családokban (*zadruga*), jó esetben, egy házban az apa és a fia családja lakik együtt. Az apa a gazda, a felesége meg a gazdaasszony. A gazdára a háztartáson kívül eső dolgok hárulnak, míg feleségre a háztartási gondok. Mondják azt is: jó az okos asszonyra hallgatni, ezért a férj sorjában mindent megbeszél a nejével. Együtt mennek a templomba és a vigasságokba, vendégségbe – úgy is lehetne mondani: az asszony egyenlő a férjével. Mi sem bizonyítja jobban, hogy az itteni horvátok valamikor nagy családban éltek, mint a családnevek kiterjedtsége. *Andrasevicsekből* például a budai kapunál 7 háztartás van, a *Didovacokból* 10, *Domsicsokból* 6, *Peicsekből* 20, *Jozipovicsokból* 12, *Katicsekből* 10, *Kaszapovicsokból* 5 és *Vidákovicsekből* 10.”

(Tordinac édesanyja pécsi Jozipovics lány volt, aki Szlavóniába ment férjhez – a szerző megjegyzése)

Bacsa plébános dudázott és tamburázott

„A horvát nyelvű hívők lelki üdvét kiváló és népszerű horvát plébánosok gondozták. Többek között *Pozsgai József* (1795-1819), akit *Filipovicsnak* is neveztek. A Szent Agoston templom plébánosa írja róla: „Pozsgai, akit csak Bacsa néven neveztek (a horvát szó magyar jelentése: bácsi, idősebb testvér – a szerző megjegyzése) Pécs-budai, külvárosi fiú volt. Megválasztván a plébánia lelkipásztorának, magát mindenkiel megkedveltette. Különösen tetszett a szülőknek az, ahogy a gyermekekkel bánt. Bacsa plébános egyebek között, a farsang utolsó három napján négy óra tájban megállt a plébánia utcai ajtajában, és elkezdett dudálni. Erre a gyermekek mindenünnen összesereglettek, s megindultak Bacsa plébános dudaszavára, aki néhány utcán végig menvén velük, bevezette őket nővérehez, *Béres* tabaknéhoz (bőr-cserző – a szerző megjegyzése), aki közvetlenül a plébániai ház fölött (a jelenlegi Hajdú-féle kalapos házban) lakott. Itt Bacsa dudázása vagy tamburázása mellett egész hat óráig táncoltak, mulattak. Ezután a víg gyermekereget hazabocsátotta. Megjegyzem, hogy azon időben nem igen voltak még padlózott szobák. Az utcák sem voltak olyanok, mint jelenleg. Sőt magam is visszaemlékszem még, hogy 1845-1850-ig az udvari kerítések és kapuk a külvárosban több háznál vesszőfonásokból vagy palánkokból voltak.

Ugyanezen plébánosról beszélnek az idősebbek, hogy – ha az emberek a plébánia szőlőjében dolgoztak – utánuk ment, valamelyik fára ült és ott dudált vagy tamburázott nekik.

A jelenleg még élő öregek, akik mindezt gyerekként látták, hallották és a plébános dudálására táncoltak, többször emlegetik nekem azon boldog időket.”

Szülés

„Amikor elérkezik a szülés ideje a vajúdo anya befekszik az ágyba. Odahívják valamelyik idősebb nőt és a bábaasszonyt, hogy a szülésnél segédkezzenek. Amikor a gyermek megszületik, a bába az anya földre terített ködmönére teszi. Ha fiú, akkor azért, hogy a haja göndör legyen, ha leány, azért, hogy jó hímző váljon belőle. A fiúgyermek kezébe ostort tesz, hogy jó pásztor legyen. Ezután a csecsemőt szenteltvízzel meghintik, nevet adnak neki és egyúttal Szűz Máriát is köszöntik.

A bába megfürdeti az újszülöttet, betakarja és az anya mellé teszi az ágyba. Pécsett fokhagymával keresztet vetnek, majd a gerezdet a kulcslyukba tömik, s az ajtófélfára egy krétával a három királyok G. M. B. kezdőbetűit írják.

A gyermeket három napig nem szoptatja az anya, hogy ne váljon torkossá. A születése utáni másnapon a templomba viszik megkeresztelni.

A komaasszonyt néhány nappal előbb választják, elsősorban a házassági komaasszonyt kérik meg, hogy legyen a gyerek keresztanyja. Ha nem tudja vállalni a keresztanyaságot, akkor valamelyik módosabb asszonyt kérik fel. Mostanság már az anya valamelyik leánytestvére is lehet keresztanya.

Lett legyen a gyermek fiú vagy leány, a keresztelésre a keresztanya viszi, mivel a férfinép ezt szégyelli.

Ha a gyermek meghal, a komaasszony kiszabja és megvarrja a halotti lepedőt – ha életben marad, akkor inget szab neki, és élete során ajándékkal látja el.

Nagykozárban – mielőtt még a keresztelőre indulnának – a csecsemőt lepedőbe takarják, abba kést, egy falatka kenyeret és fokhagymát tesznek. Teszik ezt azért, hogy a nedobricek (gonosz természetfeletti lények – a szerző megjegyzése) ne cseréljék ki egy öreg gyerekre” (a magyar néphitben váltott gyerekek nevezzük, amiről már beszámoltunk a *Barátság* 2005/5. számában).

Aratás

A lakodalmi és a halotti szokások után – nyár lévén – az aratással összefüggőket kívánom ismertetni, amelyeket a nagykozári lányok és asszonyok hallatlanul szép népi énekei kísértek.

Nikola Tordinac így emlékezik vissza: Az aranykalászkok a mezőn ringanak, súlyuknál fogva lehajtották fejeiket; elérkezett hát az aratás ideje. Ha a gazda nem akarja, hogy a mag túlérjen és az élet a

földre hulljon, akkor bizony neki kell kezdeni a munkának. Régebben kalákában arattak, mint nálunk, Szlavóniában. Ezt az ének is tanúsítja: „Vége, vége a kalákának, minden jó, ha vége jó”. Ám most megtörténhet, hogy a gazda ügyes aratókat fogad, széphanjú aratólányokat és asszonyokat. Még mie-

lőtt felkelne a nap, az aratók azt is megelőzik. A gazda házában összegyülekeznek, egy kicsit eszegetnek és iszogatnak, majd énekszóval a mezőre indulnak. Az előénekes belekezd a dalba, s a többi asszony érces hanggal kíséri, hogy minden csak úgy cseng-bong hegyen-völgyön át. Ezt éneklük a mezőre menetben:

<i>Sadila sam bora,</i>	<i>Svaki dan ste druge.</i>
<i>Polig moga dvora.</i>	<i>Tuge moje tuge,</i>
<i>Kad sam ga sadila,</i>	<i>Na kamen padajte,</i>
<i>Vesela sam bila,</i>	<i>Kamen se raspade,</i>
<i>Kad sam ga trgala,</i>	<i>Na dvoje, na troje,</i>
<i>Tri tuge imala.</i>	<i>Pusto moje srce,</i>
<i>Tuge moje tuge,</i>	<i>Ni na jedno neće.</i>

<i>Fenyőt ültettem én</i>	<i>Minden nap más vagytok.</i>
<i>Udvarom közepén.</i>	<i>Szomorom, szomorom,</i>
<i>Amikor ültettem</i>	<i>Kőre hullajjatok,</i>
<i>Vidám voltam bíz én.</i>	<i>A kő kettéhullik,</i>
<i>Ágait tördelve</i>	<i>Kettőre-háromra,</i>
<i>Három szomor is ért.</i>	<i>Árva az én szívem,</i>
<i>Szomorom, szomorom,</i>	<i>Egyikre sem hullik.</i>

A mezőre érve leszedik vállukról a sarlót, köszörűkövel megélesítik, három szál búzát levágnak, majd övükbe tűzik azért, hogy ne legyenek derékfájósak. Az első kévét felállítják – úgy tartva, hogy ily módon az aratók nem álmosodnak el munka közben – és nekilátnak a munkának. Egymást túlénéklük gyönyörű énekekkel. Íme néhány közülük:

*Bože, pomози i mila Marijo,
Od jednog kraja do drugoga!
Na kraju je momak i divojka,
Momak žanje, a divojka veže.
Kad je bilo oko pola podne,
Gledat će ju čije kruće snoplje
Il' momačje ili divojačje?
Momačje je kano divojačje.*

*Isten segíts, és kedves Mária,
Egyik végtől, mező másikáig!
Végén vagyon a legény és a lány,
Kaszál a legény, leány kötözi.
Délnek felén eképpen döntöttek
Kinek vagyon keményebb kévéje
Legényé-é vagy a leányé-é?
A legényé olyan, mint a lányé.*

Dél körül eléneklük:

*Žarko sunce podneva se maša,
Car s caricom sjeda za objeda.
Cara dvori sluga Marijane,
A caricu Barbara djevojka.
Nasmija se Barbara djevojka
Na carevog slugu Marijana,
Ona misli da nitko be vidi.
To je vidla careva gospoja,
Vrlo ju je jako udarila,
Crne su joj oči popadale,
Cvili, plače Barbara djevojka,
Tišila ju carica gospoja:
„Ne tuž, ne plač’, Barbara djevojko,
Dat ću tebi zelenu ćairu.
U ćairi do devet kosača,
I još k otom bunar vode ‘ladne.”
Al’ govori Barbara djevojka:
„Šta će meni zelena ćaira,
Kad ne vidim po njoj šetati se,
I ne vidim kosce prebrojiti,
I koscima ‘ladne vode dati?”*

*Tüzes napunk dél felé tart mára,
Cár a cárnővel ebédre tart épp.
A cárt Mariján szolgál gondozza,
A cárnőt meg Barbara leányzó.
Ránevét a Barbara leányzó
Cárnak szolgáljára, Marijánra,
Véli a lány senki meg nem látta.
De bíz látta cárnak nagyasszonya,
Nagyot ütött cárnak nagyasszonya,
Barbarának szeme mind kihullott
Sírt az, rítt az keserves könnyeket
Csitítgatta cárnak nagyasszonya:
„Ne sírj, ne ríj, Barbara leányzó,
Zöld rétet kapsz tőlem bíz cserébe.
Rét közébe kilenc kaszást – szépet,
Tetejébe kutat, friss vizével.”
Így szól erre Barbara leányzó:
„Minek nékem mezőnek a zöldje,
Ha nem látok rajta által menni,
Ha nem látom kaszásaim számát,
S nem is tudom friss vízzel kínálni?”*

A gazdaasszony egy nagy kosárban kihozza az ebédet, s az aratók nekilátnak falatozni. Egy órát pihennek, majd folytatják a munkát.

Aratás végeztével a legutolsó kévéből a lányok arató-koszorút fonnak, addig egy legény levág egy ágat, s arra ráhúzzák az elkészült koszorút, rákötik a színes fejkendőiket. Kólót fonnak maguk köré, énekelve tán-

colnak. Van, aki a tarlón meghemperedik. Az utolsó kévét feldobják a levegőbe ezeket kiáltva: „*Ilyen nagy legyen a kenyérünk!*” Kocsiba ülnek, jól fogva az ágat és a rajta lévő koszorút, s közösen újra énekbe kezdenek.

A gazda házába térve átadják a koszorút, megvacsoráznak, énekel és tánccal vigadoznak.

Frankovics György